

مراア דאתרא

מה מאפיין את פסיקת ההלכה באינטרנט? (פלורליזם)
איך נראה תשובה וירטואלית? (קצחה מאוד)
מה מעניין את הגולשים? ("בינו לבינה")
על סמכות דעתך ודמותה של ההלכה באינטרנט

כתבה שנייה

עזראיאל זינשטיין

דתיים כוגן: 'כיפה', 'מסורת' ו'ישיבה' – אטרים של פלורומים החברתיים שבתוכם הוקדשה כתבה בගילוון הקודם. השווית הוירטואלי באתרים אלה מציג פסיקה הלכתית והתייחסות רבתית ענפה-זהומית, המכילה אלפי תשנות בכל אחד. הלוינו ניתנות לשיליפה לפני קטיגוריות, לפי מיללים, או לפי שמות הרבניים המשיבים. השאלות מגוונות וכוללות תחומיים כמו: אמונה ודתות, שבת ומועד, שירות, צניעות, אישות, יחסים חברתיים, מצוקות אישיות ורוחניות, אקטואליה וכוכלי. בחלקן הן חזרות על עצמן ולעתים הן מפנות את השואל לשובה מוקדמת.

מה מייחד את הפסיקה ההלכתית באינטרנט לעומת פסיקה רגילה? האם זו העתקה של בית המדרש או של ספרות השווית המודפסת למרחב הוירטואלי בכליו החדשניים, או שמא יש כאן מכלול גורמים היוצרים תופעה הלכתית שונה במאפייניה ובхаשעתה? כפי שנראה, רשות האינטרנט, בהיותה מרחב אונוני, מיידי, פתוח ויצרני (לטוב ולרע), יוצרת – לעיתים אף בעלה – כורחם של המשיבים – תמורה שונה של ההלכה בכלל, ושל יחסיו שווא-משיב, בפרט. במאמר זה לא אתמך בתוכני התשובות, אלא אעטוק בעיקר במשמעות הנובעות מהמידה בו הטענה מושגת כמקום מפגש ואינטראקציה בין המשיב לשואל, המבנה את הסמכות הדתית ואת דמות ההלכה.

בשונה מפסיקה הניתנת בקהילה ובישיבה, המשיב באינטרנט לרוב איןנו מכיר את השואל, את עולמו ואת נסיבות פניו. מחד, המרחק מאפשר היחשפות גדולה יותר, אך מאידך, הוא גם מונע מגע אישי ורציף בין המשיב לבין השואל.

שאלת: "מה דעת הרוב לגבי השקפותו של ישעיהו ליבוביץ?"

תשובה: "שמעתי בשם גדולים שהוא היה אפיקוס, ע"פ שכיכל שמר מצאות. על כן כל ריעונותיו שגויים וצריך להתרחק מהם כמו מכל דברי כפירה".

המשיב הוא הרוב זלמן מלמד – ראש ישיבת בית אל¹. אך מדובר ליבוביץ הוא בגדיר אפיקורס? מי הם 'הגדולים' העולמים שבהם נאמרים הדברים? מה פירוש 'כביכול שمر

מצאות' – האם הוא שמר או לא שמר? חוסר ההנקה והעמימות הם עצם סוג של אמייה חינוכית המכוננת וממקמת את השומע, כמו גם את המשיב עצמו, בחוליה בשושלת דתית, אשר מכיפה דעתה בפני גודליה. ומי קובע מי הם הגדולים הרואים בכך? בזה כבר צריך לסמוך על הערכת הרוב ולהתבטל בפניו. יתרכן שהשואל היה מעידף לקבל הסברים מלאים יותר, אך הוא נאלץ להסתפק בא'אמנות חכמים' תמה.

לא, זו לא כתבה נוספת על היחס להגותו של ליבוביץ, ואין צורך לבדוק שוב את הכותרת (רק האל יודע איזה שם משונה בחר העורך הפעם). נושא הדיון שלנו הוא: 'סמכות דעתית ודמותה של ההלכה באינטרנט'. התשובה שמצוותת לעיל נמצאת בשווית הוירטואלי שבאות 'ישיבה', בחסות ישיבת בית אל. להלן סתכל קצת בקנון ולא רק במה שיש בו, ובנהן עד כמה הנסיבות יין ישן בכלים חדשים משפיעה על טumo. בנקודת התייחסותנו אטרים ציוניים –

מעוניינת בכך. אני אישית, וכך ראוי שכיל היהודי ציווני ירגיש, לא אסלח לרבעות ולרבנים על התעלומות מסוימות ועדת נאמן. ועדת נאמן קבעה את הגיור האורתודוקסי כגיר התקף בישראל ומסקנות אלה היו יכולות להפוך למנוף רביעומה בהיענות לאתגר היהודי הגדול בימור העומד בפני החברה הישראלית העכשווית.

מהדברים שאמרת הן ביחס ליהדות ארצות' הברית והן ביחס לישראל ולונגיטות של היהדות בחירות של יהודים כפרטים וחבור יהודית עציבור? זהו בעצם לב לבו של הבעל. במקרה הרבני האופייני לישראל, הרוב המכיר של הרבנים האורתודוקסים מחזיק בתפיסת קהילתית כזו: שימור קהילת המתאמינים הקטנה סיבת דקדוקות מחמירה של פרטיה הלוכות, במחיד אובדן הרלונטיות של היהדות על עורשתה הגדול עבורה רוב היהודים. במקרה הנגיד, האופייני לארצות' הברית, קידוש מגון הזהויות הוא-ca נרחב, עד שם הוא הופך את היהדות לבתיה רלונטית עבור רבים. חסירה לנו מנהיגות דתית עכשווית במובן העמוק של המושג.

בקרב הרבניים האורתודוקסים וחברי הכנסת הדתיים אנו שומעים על טענות בדבר טשטוש דמותה היהודית של המדינה. התלונות מתמקדות בפתחת קניונים ומקומות ביולי בשבת. אינני מפחית מחשיבות הנושא וממורכבותו, אולם איך יתכן שבשicity על אודוטות היהדות של המדינה אנחנו לא שואלים על אחוז המובטלים, על העוני ההולך וגובר ועל ילדים ועבים? נראה שספרינו הנבאים נשמטו מחומר הקריאה של רבינו ישראל ושל מנהיגי המפלגות הדתיות. אם ערדעו – יסודותיה היהודים של המדינה כל כך חשוב – ואניאמין שמדובר רק בסוגיה חשובה אלא אף קיומית – הייתה מתחילה בשיח על חוסר הצדקה החברתי ומכאן עבר לחוסר המוסריות בדרך ניהול המאבק הביטחוני שלנו. המנהיגות הדתית הטוענת שהכול טמן בתורה, מוכיחה בדפוסי התנהגותה בפועל את ההפק הגמור: היא מצמצמת את היהדות למספר תחומים מוגבלים ונכך תורמת להפיכתה לבתיה רלונטית. משימת הדור הזה היא להפוך את היהדות רלוננטית ולשים אותה במוקד הזהות היהודית. ■

השוו"ת הוירטואלי מטאפיין לא רק בגין מובנה בין גישות הרבנים, אלא גם בתבנית יחסים דינמית בין בין השואלים, מבנה המרככת במשחו את ההיררכיה המוחלטת הקיימת בדרך כלל בין השואל לרבי המשיב

עונה לאקוניות (וכמדומני ללא התלהבות יתרה), כי "יש באתר זה דעתות שונות".⁵ נימה שונה נשמעות אצל הרב פירון, הנשאל בהקשר אחר שאלת דומה: "[...] עומדת כאן במרכז השוו"ת תופעה זווקת!! אני מדבר על גישתם השונה של הרבנים הרב שי ורבה אליהו, ובעיקר בכל השאלות הנוגעות לבני-עקביא, צניעות, בינוי לבינה וכוכז"ב [...] לעניות דעתך יש למנות רב אחד שהיה מקובל על שני הרבנים לעיל והוא פוסק אחד בענין". אך הרב פירון משיבו אחריו: "אנו זוכים להורות הלכה לאנשים, לא לרובוטים או מחשבים שאינם מסוגלים לקרוא שתי תשבות ולקבל עליהם הרבה שישיעם להם בחיהם הלכה למעשה. נכון, אנו מתייחסים לחלק מהנושאים האחרת. אבל, זה חלק מהଉשו. ALSO ואלו דברי אלוקים".⁶ השוו"ת הוירטואלי מטאפיין לא רק בגין מובנה בין גישות הרבנים, אלא גם בתבנית יחסים דינמית בין בין השואלים, התבנית

רمتם, אך אין כאן תביעה סמויה להתבטלות גמורה בפני הרב המשיב כבצטווטו הראשון.

עדמה שונה לגמרי מביע באותו אתר הרב שי פירון (ראש אולפנת 'ישורון' בפתח תקווה ורב קהילה שם): "היחס אל פרופ' ישעיהו ליבוביין הינו מרכיב ולא פשות [...] אני מכבדו על חכמו, מערכיו על תהועתו, מברך על היינו אהוב גדול של תורה ישראל, אך בה בעית מסתייג מהצורה בה ביתא את דעתו ומתנגד חרף לחקלאם".⁷ עדמה דומה מביע באתר מורשת הרב יובל שרלו: "אני חושב שעיל כל בחור ישיבה להכיר את משנתו ולהתברך מהטייעונים שיש בה,[...] היא משנה פילוסופית החומרת לשילוח פילוסופית קוזרנטיבית, אולם היא אינה עומדת בבחן המקוריות היהודיות". עם זאת, הוא מסתייג מהנכונות ספרי ליבוביין בבית המדרש: "לייבוביין הוא בודאי, אתגר ועמדת אלטרנטיבית. ברם, לגביIDI אין הוא עבר את סף בית המדרש [...] יש להבחין בין

מוחץ לגדר, בין מוחץ
לבית המדרש".⁸

אך כי לעיתים מתקיים מעין דיאלוג ביניהם. כבספרי השוו"ת, מופנית התשובה לכל הגולשים, אבל לעומתם, הצורך להגיב ב'זמן' אמיתי לשאלות רבות, מגביל את היקף הדיון ואת מכות המקורות התומכים בתשובה, וכן רוב התשובות קצריות מאוד ולעתים הן מצטמצמות למיליה אחת: אסור/מותר. מהירות כתיבת התשובה, בשונה מספר מודפס המעובד לאורך זמן, גוררת לעיתים בעיות בסגנון וחוסר דיוק בביטויים. בעצם, זהו שלילו וירטואלי של בית מדרש יחד עם ספר שוו"ת. הדיאלוג הנערך בעלייה בין רבני הוירטואלי לשוו"ת מושפע מהתמורות והן אך הימים נקבעות, נקבעו. שילוב מעוניין בין הוירטואלי ובין הנדפס ערך הרב יובל שרלו (ראש ישיבת ההסדר בפתח תקווה) שפרסם מבחן מתשובהתו באינטראקט בספר "רשות הרבנים".

"אלו ואלו"

התשובה המוצטטת לעיל מייצגת את תפיסת בית המדרש של מרכז הרב' דודמיין, ובה עצמה אין כל חידוש. המידע הנוסף הוא בהצטגה באתר אינטרנט נניסון להעתיק בית מדרש זה, על אווורתו ועל תבניות החשיבה והסמכויות שבו, למרחב הוירטואלי ולחוג רחבי יותר של קוראים, שלעתים מנותקים מהشيخ המקורי שבו אמירות כגן אלה רוחות. סגנון זה אופיין באתר ישיבת אך הוא מקובל פחות באחרים הקשורים לציווית הדתית. כך למשל בתשובותיו של הרב שמואל אליהו (רבה של צפת, ובנו של הרב מרדכי אליהו), אשר תוקף בחריפות בסדרת תשובות מונומקות באתר כיפה את לייבוביין – על מידותיו, סגנוןיו, תפיסותיו וכוכל: "לצערנו פרופסור לייבוביין כפר בכמה מעקריו האמונה, זלزل בתלמידי חכמים, מידותיו היו גרוועות ואמנותו מובלבלת ומסוכנת [...]. لكن אין לקרוא בספריו [...] והמהדרים להוציאם מביתם – תבואה עליהם ברכה רבה וגדולה". ועם זה: "אני לא קראתי לייבוביין 'וועפ' [...] אמןנס אני חשב שהוא טועה בגודל. ותלמידיו עוד יותר ממנו".⁹ ניתן בהחלט להתווכח עם טיעונו של הרב ועם

מוריך מנוקובסקי הצייך ונפצע, המאה ה-19

המרככת במשחו את ההיררכיה המוחלטת הקיימת בדרך כלל בין השואל לרבי המשיב. אפיון זה נוצר, בין השאר, בפרסום התגובהות לצד התשובות (תיקון סינון מועט ביותר). חלק מהמגיבים מביעים הערכה והערכה לרבניים ויוצרים סביבת בית מדרש תומכת, אך ישנים גם מצבים שבהם מתנלחים המגיבים עם הרבניים כשוורים מול שוורים, ולעתים אף מתנשחים בחיריפות יתרה. כך למשל, התלהטו

מהמקוראים אינו נלהב מכך, ובשולוי הדיון על לייבוביין שואל גולש את הרב שי' אליהו: "ראיתי שהרב מתבטה בחיריפות נגד פרופ' ישעיהו לייבוביין". באתר 'כיפה' מתפרס מאמר של פרופ' שלום ווונברג, שעד כמה שהצליח להבין לייבוביין. באתר 'כיפה' מתפרס מאמר של מדבר בש ballo של פרופ' לייבוביין. אם מדובר בכוופר, איזה מקום יש לאמור שכזה באתר 'כיפה'? הרב, לשיטתו לנארה לא יכולות להיות שתי תשובות לשאלת 'מי הם יהודים מאמין',

"אנו זוכים להוראות הلقה לאנשים, לא לרובוטים או מחשבים שאינם מסוגלים לקרוא שתי תשיבות ולקבל עליהם רב שיסיע להם בחימם הلقה למעשה. נכון, אנו מתייחסים לחלק מהנושאים אחרים. אבל, זה חלק מהעשור. אלו ואלו דברי אלוקים" (הרבי שי פירון)

"זאת לפחות דעתך, של אונכי הקטן, שאיני בעל אינטראס לא לפה ולא לפה – רק על קיום ההלכה הפשרה והתמיימה". עונה לו הרב פירון: "אני מסכים עם רוב דבריך [...] אולם, השאלה היתה האם יש שיטה כזו. ואכן יש ולא ניתן להסתירה. בה בעת הדגשתה, יש לשחזרתך שלא להיות היהודי של מניינים. בברכה, שי".¹¹

שאלת מאפייני הסמכות הדתית מעסיקה באופןם ישיר חילך מהשאלות, אך היא מצויה גם בתשתייתה של כל תשובה – עד כמה המשיב החושף את שיקוליו, את הדעות והמקורות המנוגדים למסקנותו, את הערכות ואות הערכיהם המוחנים אותו בפסקה. מחד, מופיע בשורה ה兜ירטואלי סגנון פסקה המציג שיקול דעת מונגוליטי וקו אחיד במקורות הרולונטיים המצויטים. מגdag, רבנים כפירון וכשרלו נוקטים סגנון החושף את תהליכי הכרעה ההלכתי ואת הדריכים השונות לנитוח המצב והמקורות (וכפועל יוצא אף מקל יותר בתחוםים מסוימים). בכך מוצגת בפועל הפסקה הקונקרטית כתהילין אונשי שאינו מוחלט, אלא כזה התלוי בהנחות מוצא, בשיקולים ובחרכוות בעלות פנים לכאן ולכאן.

מן ומיניות

מגון הגישות הרבניות המקובצות באופן וירטואלי מגשר על פני מרחקים פיזיים וערכיים ועל פני מרחב של תחומיים (אמונה, שבת, שרשות וכו'). מרכיב מהותי נוסף בראש הוא אונוניות השוואלים, מה שמאפשר חשיפה קלה יותר למחשבות, לרגשות ולמעשים, גם אם הלו אישים מאד, וחוגגים לעיתים מן המקובל והגליגימי בחברה הדתית. כל אלה יחד חבורים לתחום הנוגע ליחסים גבריים-נשים – היכריות ושידוכים, נישואין וירושין, צניעות, אינטימיות וכוכלי. היקף הנושא בשורה ה兜ירטואלי (אלפי שאלות!) רחב לאין ערוך מחלקו בספרות ההלכה והשוו"ת, וככלל, הוא זוכה להתייחסות חלקית בלבד בעולם התורני שמחוץ לרשota. המדינום האונוני מאפשר לאנשים להתבטה בכל מה שרצו לדעת ולא העוז לשאול או לבטא. עשרות ואף מאות שאלות עוסקות בחריגת

בתגובה... – עמדה תורנית".¹²

כאמור, גם בהקשר המעשי ניכר בפסיקות ההלכתיות הגיון בגישות, ולא רק במסקנת התשובה אלא גם בסגנון ההלכתית. יש המctrים על כך ותובעים "ישו' קו וחוזית הלכתית אחידה, שתסתיר את המחלוקות ואת המתරחש מאחרוי הקליעים. דוגמה לכך היא שאלת אורך השutowן הנדרש מאייה, שאלת העולה כמו פעמים בשורה"ם. מרבית הרובנים מגדירים כי השutowן צריך לכסות את המרפך ובכל מצב. כך כותב למשל הרב צבי קוסטינר (ראש ישיבת במצפה רמון): "חויבה שהחולצה תכסה את המרפך".¹³

מicha אולמן, ספר (מתוך המיצב "ספר חול") 2001

יותר מכך, כאשר נשאל ספציפית הרב אייל קדרים (ראש המכינה הקדם צבאית 'עתרת ירושלים') "מה המקור להיתר לגלות טפח מעל המרפך?!?", הוא מתעלם מהשאלה הקונקרטית ומהזיר בקצרה את השאלה לתלמיד: "המרפק חייב להיות מכוסה. שלום. אייל קדרים".¹⁴

לעתומת זאת, כאשר הרבי שי פירון נשאל מפרשות "אם יש בספורות ההלכתית דעתות 'מקילות' המתירות שרול גבוה מהמרפק?":¹⁵ הוא מציג דעה כזו ואת שיקוליה תוך הסתייגות. על כך תוקף אותו גולש מלומד: "רציתי להגיד [...] יש איסור ללבת בשרוול שאיןו מכסה את המרפך – ואין לסמוך כלל וככל על דעתם המקלים לעישות כך [...]. כך גם דעת רבי הופסיקים של אז ושל זמננו [...]. כן, לדעת אני הקטן – הרובנים של הימים צרייכים לא לחשוב אפלו [...] על אפשרות של מתן פסקה של היתר ללכת בשרוול, שאיןו מכסה את המרפך – זה איסור". והוא מוסיף, תוך עקיצה מרומרצת:

ויכוחים ארוכים עם הרבי שמואל אליו ביחס לתשובותיו על ליבובץ, וביחס לקריאתו של אחזיק את ספריו ולא לקרוא בהם מופיעה באין מוחק התגובה – "זו פרימיטיביות". פורמט פרוטוטיפי זה מאפשר כמעט לכל מי שרצה לחלוק על הרב להתבטא כרצונו, ובכך מוצגת הסמכות הדתית כמי שנשתנה כל הזמן בדילוג מתמשך ומחובבת לו, והסמוכות הרבניית המוחלטת נקלשת.

הויכוח סביר ליבובי איןנו נוגע רק לתפיסותיו, אלא גם לסוציאלית בלעדיות הסמכות הרבנית והישיבתית בעולם הדתי לעומת סמכות אינטלקטואלית-דתית מעולם האקדמית. התנשאות כזו מתרכשת באתר מרכז פחות מהנזכרים עד עתה – החברה של תל (קורצוויל). זהו אתר שהוקם לזכר תלמידים מבית עצמונה שגורצח בפייגע, המשלב פינת זיכרון, חברה ותוכן. מופיעים שם מאמרם וראיונות בנושאי יהדות, שכותבים בעיקר רבנים מבית עצמונה, אך לצדדים, למשל, המלמדים במכינת עצמונה, אחד מבר' פירון, מופיעים גם דברי הפרופ' לפילוסופיה אבי שגיא (MBER-AILIN ומכון הרטמן) העוסקים באמונה, בפלורליזם ובפילוסופיה יהודית וכללית. השוני התהומי בין הגישות, כמו גם בין השפות שהן נוקטות (שפה פילוסופית-אקדמית מול שפה ישיבתית-מורכנית), בולט על רקע קורת-הגג המשותפת ומונוגד לציפייה הגולשים לקבל קו אחיד וברור. ואכן, אחד מהם מוביל לפרופ' שגיא: "עינית בתשובותיך באטר זה. אני נבווק!"¹⁶ תשובותיו הנחרצות של שגיא מתנשאות חזיתית עם יסודות תפיסת העולם הקוק-נייקית המקונית ברובו היישוב החזינויות, ויש הנזקקים להגביל לדבריו העולמים להשחת את נפש הנוער. השילוב הזה ודאי אינו ביזמת הרבניים הכותבים שם, ובתגובה ישירה לדברי שגיא מופיע באתר ריאון על ריבוי דעתות באמונה... עם הרוב יוסף קלנר (תלמיד הרב צבי יהודה קוק). בראע מציין מנהל האתר (בעל הסמכות האמיתית!) כי "לרב קלנר עמדת עקרונית, הגורסת כי שאלות אמונה חייבות להתרבר מתחוך עדמדה תורנית-רבנית ולא בין כתלי האקדמיה...". עם זה – "הנהלת האתר רואה חשיבות בהבאת עמדת אקדמיה ולוומה

[...]¹¹ומה עונה הרב שרלו על המכתב הארוך? – "שלום וברכה. אני מפרסם את הדברים כפי שהם. חזק ואמץ". העובדה שאדם זה לא פרץ את הגדר ההלכתית, מאפשרת לרב להציג את שאלתו כМОות-שהיא, ללא מענה מיידי, ולהניח לה להותיר את רישומה

סטריאוטיפית זו מוגדת לא רק לחלק ניכר מקורות חז"ל, אלא גם למציאות הריאלית שחושפת מגוון של טיפוסי נשיות. האנונימיות הווירטואלית מאפשרת מפגש חשוף יותר עם הריאליה לגוניה, ותובעת תיאורו מורכב יותר. לא מעט שאלות באינטנסן מציגות קול נשי המצהיר על צרכים מיניים פעלים, ש מבחינתנו אינם כרוכים בזוגיות רגשית ואנונימיות קבועה ומוסדרת הלכתית (לאו דווקא בסדר ובצורה זהה). שאלות מעין אלה עשויות לעורר את תמנונת העולם המקנית לצער ולצעריה הדתיים שמניהם, רצונותיהם ומשמעותיהם טרם הבשילו, נתבררו ונתגשו. ואכן, יש המנסים לעמוד בפרק וללמודן תודעה נשית מהי – לא רק מה ראוי, אלא גם מה הן באמת הרוב מרגשות. כך למשל, שאלת נערה את הרוב קרים מודיע חבות הצניעות מוטלות בעיקר על הנשים – "מה עם הבנות? אולי גם לנו יש יצרים? לא רק לבנים יש יצרים – ו גם הבנות מתגוררות מהתנהגות ולובש לא צנוע של בנים". אך מסתבר שהוא יודע טוב יותר ממנה מה היא באמת חשה, ועונה לה: "את צודקת במא שככבת 'אול', כי במצוות הרוי הינך יודעת שאין זה קר"(!)¹²

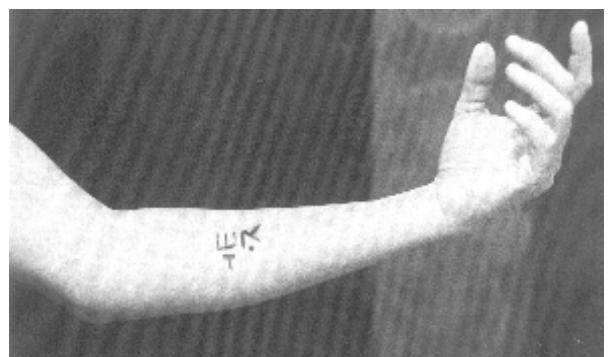
מחשבה מחודשת אצל הגולשים עשויה להתעורר גם בהקשר החידמני של הומוסקסואלים ולסביות, שעולה אף הוא בעשרות תשובה. עברו הגולש/ת המצוי/ה זהה מפגש ראשון עם אנשים החושפים עצם בעלי נטיות כאלו – ממומשות או עצורות. נטייתם המינית מוצגתUPI בפי שואלים אלה כמשיכה טبيعית, שאותם מודעים לאיסורה ההלכתית החמור היוצר עבורים קונפליקט וקושי גדול. אמנם השאלות זוכות לمعנה הלכתי וריעוני, אך אופן הביטוי העצמי של השואלים עשוי לרתק אצל הקוראים את הדימוי הרווח של הומוסקסואליות כמושחת ונתעבת, דימוי שדומה כי עליו ונשען סוציאליגת האיסור ההלכתית הפורמלי, גם אם הנמקתו ערכית ואני נסתור עקרונית על ידי אונושיותם של הומוסקסואלים. הגולש נעשה מודע גם להיקף הבעה החברתית הסמייה וגם לצורך להתחמוד עמה. בהקשר זה ניכרים הבדלים וריעוניים אף כי לא מעשיים בין ربנים שונים. ربנים כמו

אמנים, כמוות השאלה אינה מהוña נתון סטטיסטית מיצג של המתרחש בזיכרון הדתי, ובכל זאת יש בה אמרה על המצב, ובודאי שהיא משפיעה ומעצבת את תודעתת הגולשים הרבים. היא משנה עבורה את הדימוי העצמי של החברה שMASביבם, ושל החברה שבה הם חיים. ואכן, יש המתקשים להאמין שזו תמנונת המראה של הציבור הדתי או של חלקיים ורחבים בתוכו, כפי שמציג זאת אחד השוואלים: "יש לי תהושה כי סוג השאלות הפך יותר ויתר לKENOTONI, בעיקר בנושא של בניית [...] בעיקר בגלל שכזאת היא הרשות, שהיא אונומית". הוא מעלה תיאוריה של

'קונספירציה', לפיו העומדים אחורי השאלות הם "חילוניים ודו-שים" שמרתם לדודר את מוסרינוותה המינית של הציבור הדתי. נראה לי כי אכן השאלות כאן, הם על מנת למשוך את הגדר כמה שייותר אחורה, אם אכן הדבר מודיע בענות שאלות מסווג זה בפומבי?". אך הרוב שי פירון דוחהו: "איןך מודע לכמות השאלות שלא מתפרנסמו. בדרך כלל אני מפרש שאלות שאני חיש שהן עלות בקרוב בני נער, ולכן לתשובה הכללית יש משקל ציבור כזה או אחר. ברור שיש ככלאה שרצו נס לעורר פרובוקציות, אך הם אינם הרוב".¹²

אם לגבי המיניות הגברית מודובר בעיקר בהיחסות להיקף הח:rightות ולאינטנסיביות של העיסוק בה, הרי שלגביה המיניות הנשית מתגללה קושי מושג וערכי ממש. שאלות רבות המועלות בידי נשים באתר מודרשת וכיפה, מתייחסות לאוננות נשית ולמיניות לשבית וכן לאפשרות של 'טבילה פנויה' שתפקידו (אך ורק) את בעיטה אישור הנידה שבמגע המיני מחוץ לנישואין. הן מציגות נשיות השונה מדימוייה המהוות ומתרומות המציאות 'הריאלי' המוקנית לבנות ובניהם בחינוך התורני-ציוני. האישה מוצגת בטבעה ובמהותה כיצור רגשי, מופנים וPsi, שהתייחסות גברית יצירת וחיצונית כלפי, בעצם משליפה עליה צרכים כלפיה, אגואיסטיים, ומתכחשת לאופיה העצמי. הצגה

מהנורמות ההלכתיות בפעילויות מיניות אסורות ברמות ובהקשרים שונים (מחוץ לנישואים ובתוכם). שאלות אלו נשאלות שוב ושוב (אף שלכלאורה ניתן לקבל עליון תשובה מראש באמצעות מנوع החיפוש שבאתר),

דפנה איבילוב, איש 2 (פרט ממציב) 1997

והתשובות המתקבלות חוזרות על עצמן או מפנות לששובות קודמות. נראה כי לא פחות מהרצון לקבל תשובה עניינית לשאלה, יש כאן רצון להsie את הלב ולבטא מזכות אישיות, שאין מזאות אפיק ביטוי אחר.

מצב זה של "חושפות אונומית" מכיל משמעותות מהופכות: מחד, הוא מאפשר את הגברת הפיקוח הרבני על החברה הדתית ועשוי להיות מפתח להכוונה דתית-זרוחנית. מאידך, ההתוודעות לריבויים של 'אחים לחטא' מקהה את עוקצם ואת חומרתם של המעשים. הקורא נעשה מודע לכך שטרדות בסטר של לא שיתף עם אחרים הן נחלת רבים. אולם, המជיו אינו קבוע את הרוצוי ואינו-Amor להשဖע על השיקול הערכי 'הטהורה', אך כמדומני שכחינוך ערבי ואידאולוגי נשען תודעתית על דימויים של המציאות הריאלית מנסה להציג את עצמה כטובה יותר ממה שהיא בפועל. חוסר השיח הפומבי על החטאים הקונקרטיים גורם לכל חוטא לחשוב שהוא ייחידי. השיפוט ה他会י הגדל מכך – היא מעלה את השאלה שמא הפער הגדול בין האידאל הנישא והמרוםם לבין המציאות הריאלית, מצבע גם משקיתה את המצען יותר חמור מדי וראוי לחשיבה מחודשת, הלימה יותר למציאות.

וירק כבר מלכתחילה. החשיבות היא פסיקולוגית,isman במאפיין ייטוי עצמי למצוקות שונות, וסוציאלית – בהעלאה של נושאים מודחקים מסדר היום הציבורי.

שמירת העניינים

המאם הנרחב להשיה את המיניות¹⁶ עד פרטיו הפרטניים של התיחסות ההלכתית אל הגוף ומיניותו, משותף לשואלים ולמשיבים גם יחד, כל אחד מסביבתו הוא. בדיון אחר לגבי 'תברורה מעורבת', כתוב הרב שרלו כי "יש מהו כמעט חולני, באובסיה לשוב ולעסוק בשאלות אלו בהיקף שאין לו הצדקה". לאחר שהותקף "על הדברים המכילים והפוגעים", התנצל הרב שרלו והוסיף "אני מקבל על עצמי להשטייט דברים אלה בעtid, על אף העובדה שהם נכונים".¹⁷ במקביל, אך במגמה שונה, כתוב הרב זלמן מלמד כי "בנושא הצניעות, צרייך לעסוק בצדיעות, لكن אין מקום להתעסק בפומבי בנושא זה. ואך שנדרשים לנושא זה יש ל凱ר".¹⁸ Machid, יש כאן תביעה לחבר את התוכן האינטימי של הסוגיה עצמה עם אופן העיסוק הריאוי בה, המונגד שכן לעסוק נרחב ופומבי,¹⁹ מайдך, יש כאן דихקה של הדיון בנושא על אף מקומו המרכזני בתודעה.

ואכן, אתר 'ישיבה' שבחסות הרב מלמד מנוגד לפולורליזם הפנימי-אורותודוקסי באמורים כגון כיפה, מorthoth וחויב'ה של טל, ומעצב מרוחב תורני וירטואלי בעל קו הומוגני יחסית. כל המשיבים בשוו"ת זה הם בעלי 'הדעות הנכונות', והשוני ניכר גם בתוכן השאלות, גם בסגנון התשובות וגם באירועים תגובות הגולשים. סוגיות האישות והצניעות תופסות בו מקום שני, וככל – אין ביטוי 'חווטאים' ו'חותופות' סוטות'. כאמור, שינוי זה נובע אך מקהל יעד 'ישיבתי' מובהק, אלא גם מתרבות-ישייה מכונת. ואולם, אף אם יגבר הגולש באתר 'ישיבה' על יצרו שיפנהו לאתרים אסוריים', ספק אם ימנע מכניסה לשוו"תים וירטואליים השונים בגישתם. וכן, נכון כל אלה, מתגלה מצב מורכב ודיאלקטני.

"לנו שום במה אחרת!" ומה עונה הרוב שרלו על המכתב האror? – "שלום וברכה. אני מפרש את הדברים כפי שהם. חזק ואמץ". תגובה חריגה זו משנה לחדלtin את התבנית המקובלת של ספרי השוו"ת. אין בא לדון בסיבותי ובכוונתו של הרב, אלא

הרבה אליו, הרוב קרים ואחרים מדגימים בתשובותיהם את העיוות 'החולני' בטיה זו לעומת הזוגות והמיניות 'הטבעית' (חוק שהם עונים באրיכות, באדיבות ואך בהסברת פנים לשואלים/ות ולקשיהם). לעומת זאת, רב יכול שרלו (ובמידה מסוימת גם הרב פירון)

מגלת הכרה ואך אמפתיה לكونפליקט הנפשי-הדתי שבמצב זה, שכמעט מנעו מהרמונייציה טבעית: "נקודות המוצהria שאתה דבר אמרת. אין מתכוון לכך שאין משקר אותי, כי אם שאתה משקר את עצך [...]"]. אין גם ידוע כי יתכן וחילכים מסוימים של זהות בתחום זה אינם תוצאה של בחירה, כי אם עולמות הקיימים בתוכך, כיוון שנבראת כך.¹⁴ עם זה הוא מוסיף, כי מבחינה הלכתית' מעשית אין להם פתרון ועל כן ההכרעה הדתית הנتابעת היא לאו דווקא שיבת אל 'הטבעות העצמית' של השואל, אלא סוג של עקיידה אישית. אין הحلכה מקורה הרשאה [...]]. כי אם מקור סמכות [...]

ותחששותינו על מזבח ד'.¹⁵ גם בהקשר זה יש לשאלות המתפרסמות חשיבות לא פחותה מהתשומות, בהציגתן מציאות ובהיותן מכוננות תודעה ציבורית. מקרה בולט וייחודי נמצא, בשוו"ת שבמוקדו שאלתו של גבר נשוי, אב לילדים, בוגר 'הסדר' המצahir על עצמו כבעל נטיות הומוסקסואליות מודעות אך לא ממומשות עוד מנעו רויו: "אני, בתור

"הכרעה הדתית הנتابעת היא סוג של עקיידה אישית."
שמעאל בק, דיוון, שמן על בד, 1970

במשמעות הגלומה באופן שהגביב ובסגנון שבו נמנע מלענות. תגובה 'אורותודוקסית' עניינית, אף אם הייתה קשובה לכ庵 של האיש, הייתה מכניסה את מצוקתו לקטגוריות הדתיות הקיימות, ובכך מעמעמתה את Zukunftו. העובדה שאים זה לא פרץ את הגדר ההלכתית, מאפרשת לו להציג את שלותו כמות-שייה, ללא מענה מיידי, ולהניח לה הותיר את רישומה על השיח הציבורי הדתי.

מקרה זה מביא לשיא את התבנית המחדשת שבשו"ת הווירטואלי. בינו לבין גיל שבו השואל והשאלות מתפקידים בהווה החברתי שלהם, בעיקר כשלב מקדים המאפשר את הופעת התשובה, הרי שכאן לשאלות עצמן יש חשיבות

אדם בן 30, שמצד אחד חי כלפי חוץ חיים תורניים שהם לאו דוגמה לחיקוי [...] ומצד שני עידין סובל מאותה משיכת אדריה, תמידית,عمוקה ובוערת לבנים [...] החידוש העיקרי במכביה זה, אינו בבקשתו לעזרה לי בבעיה הפרטית שלו [...], אלא להעלות דרישת להתייחסות כולנית, שיטתית, מערכית, בחרורים ומובנית לנושא האכواب והונפו של נעירים, בחורים ומוגברים הסובלים ממשיכה מינית לבני מינם".

הוא מעלה חוותה של "בדידות נוראה, שקר, צבירות, בושה, התחשוה המתמידה והמכביה, שיש לך סוד ונרא שורча כל רגע לפרוץ החוצה", ומיסים "כל מי שונמאס לו שאנו הנו לא מפסיקים לשאול על הנושא הזה [...] אין מה לעשות, אין

כבוד העזר וכבוד הבריות

היעדר שינוי שכזה יהווה מקור לכ庵 ולצער חלק חשוב של הקהילה – שם גובר עירורן 'כבוד הבריות' על העיקרונות המוטל בספק של 'כבוד הציבור'. ■

מאמר זה מבוסס על שתי הרצאות שניתנו בכתב יד ב-17/2/02 ב-Edah, ובכתבו של Edah. ההורדו תורגם לעברית על ידי בית אלישבע שפרבו, והוא כולם מוחש בתוספת מקורות והפניות.

Aryeh A. & Dov I. Frimmer, Women: Prayer Service 1 - Theory and Practice Part I: Theory The Edah Journal 32:2 1998 pp. 5-118

The Edah Journal 1/2, (2001), pp. 1-52.

בעברית רואו מאמרם של אוורוד אופנהיים 'קריאת נשים בתורה', *מעליות ט' (תשנ"ט)*, עמודים 168-192.

shawt mohr'im' Rabraham Groscen, *בספר חסידות ומורדות: נשים יהודיות באירועם בימי הביניים*, ירושלים תשא"א, עמוד 326 העරה 60.

ראוי בספר של שלמה אשכנזי, *נשים למדניות* (סקירה היסטורית), תל-אביב תש"ב, עמוד עא.

ר. מנד פירא, The Edah Journal 1/2, 2001, עמ' 52-55, *Qeri'at ha-Torah by Women: A Halakhic Analysis*, 1 ומיוחד עמ' 35 ואילך. ומאמורו של ר' זלמן יוסף Women's Prayer Services - Theory and, Practice allong, Practice, שנודע ב-*(סיוון השם"*, עמ' כד-כו).

דנתני בעניין זה בפירושו במאמריו: "שלוש מהנוגדים מתהממים, ומקומו של נשים בבית הכנסת", שיפויו בפרק של קולך להיות אשה יהודית, ח"ג, ירושלים תשס"ג.

ראוי מה שכבה נגד מנהג הרוב עירוביה יוסוף בשו"ת יהוחה דעת ח"ג, ירושלים תש"ג, עמוד כת' וכוכן שם ח"ד, ירושלים תשמ"א, עמודים עז-עט.

כנון להכינס ספר תורה לחדרה של ילדות, למורת שיטת אשכנזי לגבי חומרת טומאת האישה שראינו לעיל.

shawt mohr'im' (ר' יוסף בן לב) ח"א סימן מ.

shawt דעת המכון קסטט.

ראוי שמיון בזענין זה והגיגז אמתה מסקנה בעל ערך השולחן, ר' חייאל מליכע עפטעטיין, י"ד סימן רעח אות יא. (כך העירני מר בטון ד' הריסון מהריבורג, נסילנינה)

shawt צ"ץ אליעזר ח"ו, סימן י"ע, עמוד כו.

ראוי ששם עמוד כה, סעיף ז: "... גם עברו כבוד הבריות הרבה קטון מזוהה..."

חסדי דוד על התוספותה במגילה י' (דף קו ע"ד, ליברנו 1776, ד"צ ירושלים תש"א) והואו דו ביחסו דעת ח"ד, עמוד עה.

shawt דעת המכון קסטט.

ראוי שמאמרי בדעתות 15 (ادر א תשש"ג), עמודים 23-19, ר' יוסיון ומשימות בהלכה בית מניין; מאמר זה יראה בקורס או בהרבה בקורס אנגליות bi-Tradition.

אנוגות הרוא"ה ח"א, ירושלים תשכ"ב, עמ' ריד.

ראוי שמארים של האחים פרנירה, (ליל, העירה 1) עמודים 48, 71, 71 הערכה 9, עמוד 117 הלערה 2.

עוד ישראלי יוסף בני ח'י, ישיבת בריסק 1993, ס"ס לב, עמוד ק.

shawt, סימן כד, עמוד ריצה.

עופלי טוהר, מהדורות מקויות, תרע"ד.

shawt אורח שפט לראי'ה צ"ל, ירושלים תש"ה, סימן קיב. וראו חגי בן-ארצי, עמוד 107.

בחדרה לחיזוק החינוך הדתי של בנות ישראל, שבוניסיות של חיים בדור הזה הן זיקות ביותר לחיסון רוחני ולעידוד מוסרי בהגינן לגיל מצוות.²²

הנה לפניו סמכות הלאומית גדולה, המכריזה שאין לנו לפחד משינויים אם מטרתו היא לא שם מצויה ולעידוד אהבת תורה ויראת שמים, ואין לנו להגיב רשותה בהתנגדות, בטענה שעליות נשים נותרות מחוץ לקונצנזוס, שהרי, בלשונו של הרב קוק צ"ל: "אין שם שום חשש להתריר מה שהוא מותר עפ"י דין תורה, ע"פ שעיל פי הוראה לא היה מקודם מנהג על זה להתריר".²³

אכן, שינויים מתרחשים כל הזמן, ונאשר הם מתרחשים בצורה טבעית, slab אחר slab ולא אגרסיביות – הם מתקבלים.²⁴ ישנן אפילו נשים הלומדות תורה ותלמודו ברחבי העולם, ישנן טוענות רבניות ופסקות נידה (מקובלות). אף שההרמב"ם אומר, לאורה, שאין לאפשר לנשים שום סמכות הלאומית ושות פקיד בוועדה (רמב"ם הלכות מלכים ד ה'י), ישנן יומי נשים בכל סוגיו הוועדות והמוסצות, ואפיין במצוות דתיות בישראל (לאחר שפקט בוגודה ההויכוח הגדול שהתחולל לא מזמן). נשים אומרות קדיש בהתאם לפסק של הרב אהרון סולובייצ'יק, והן הופכות למעורבות יותר ו יותר בכל היבטי החיים הדתיים. כל זה קרה ויתר בנסיבות חברתי החדים הדתיים. המשנה משתנה. השינויים האלה מתறחים בהתאם לתפקידם כאליה, וועשה זאת לשם מצויה, תישאר מחוץ לקונצנזוס, כי הקונצנזוס תישאר ככל היבטי החיים הדתיים בתפקידם המשנה. השינויים האלה מתறחים בהתאם לזרימה האמיתית של תהליכי ההלכה, אשר התקדם במשך כל הדורות בהתאם למציאות, לתנאים הסוציאליים ולצריכים המשותפים. מה שהיווה מקור סביר לדאגה בשנות השבעים, אולי אינו משמעותי עוד בשנות האלפיים. מאידך, מה שלא היווה שיקול לפני שלושים שנה הופך היום לעניין קרייטי. אלה שיקולים לגיטימיים ומקובלים בעולם ההלכה בכלל, ובועל משקל מיוחד בנושאים דגשניים כגון אלה הנידונים כאן.

לסיכון של עניין, הושבini שבאותן קהילות שבוחן מוסכם כי מן הראו שיתרחש שינוי בתוך מסגרת ההלכה הנורמטיבית, ונראה כי

רשת האינטרנט היא בעל מאפיינים של מגישות חסרת-פיקוח לכל, אונוניות ותקשורת המשוחררת מהקהילה הריאלית של הגולש. עברו חברה דתית (וחברה אידיאולוגית בכלל) יש בה סכנה חינוכית, אך היא משתמשת גם כלי חדש ורב-יעוצמה. על רקע חידירת האינטרנט לציבור הדתי (וגם החדרי, למורות האיסור), בנית אתרים 'כשרים', האינטרנט אינה כל' טכני באתרים 'כשרים', האינטרנט ניתן לעיצוב מלא; בלבד, שאופיו הניטרלי ניתן לדעתם של האutor והם מאפייניה הייחודיים ממלאים תפקיד ממשמעו כי בכאן אופיה והשפעתו הדתית של האutor והם מקיימים על הדעתם בעיות ושאלות, ודוחפים ליתר פתיחות, לדיאלוג ולפלורליזם. ■

ניתן לשלו' באתרים השונים את התשובות לפי כוורתה השאלה או לפי שם משמש. טיעוויות הכתיב בכותרות של חלק מהשאלות שארו כפוי שיש בקשרו, כדי שנינן יהיה לשלו' אותן בחופש.

1. שיבת kipa.co.il (www.yeshiva.org.il), הרוב זלמן מלמד, היחס להשफתו ישעיוו ללבובץ.

2. כיפה (www.kipa.co.il), הרב שמואל אליהו, הרכבת שמו אליהו, לסדר היצטטוטים: 'קריאת בسفرים של ליבובץ ופנסח שדה' פסלים אמורים טהורים באדור כפוי, וכן ר' שיעיוו ללבובץ, ישעיוו ליבובץ', ישעיוו ליבובץ' (www.moreshet.co.il), הרב יובל שלוי, בהתאם.

3. כיפה, הרב שי פירון, 'סוגיות באמונה', הרב יובל שלוי, בהתאם לדדר היצטטוטים: 'ישעיוו ליבובץ', 'רופא ללבובץ'.

4. מorthot.co.il (www.moreshet.co.il), הרב שי פירון, 'סוגיות באמונה', הרב יובל שלוי, בהתאם.

5. כיפה, הרב שמואל אליהו, 'פרוטוטו סותרים באתר כפהה', הרב שי פירון, 'סוגיות באמונה'.

6. כיפה, הרב שי פירון, 'עזרה והארה'.

7. אתגר החרבה של טל (www.talik.co.il), אבי שגיא, האמונה – מסקנת הגינוי או קבלת שרירותית?

8. כיפה, הרב צבי קוטשטיין, 'אורך השורדים לבני אישת', מorthot, הרב יוסף אלקוקה, 'אורך השורול לנשיות'.

9. כיפה, הרב אייל קרימ, 'צעניות', וכן שאלה ותשובות, בגונון מובל במושת: 'הרב דוד לאו (וב היישוב מודיעין)', אורך השורדים במושת: 'הרב דוד לאו (וב היישוב מודיעין)'.

10. כיפה, הרב שי פירון, 'צעניות – אורך הדין'.

11. כיפה, הרב שי פירון, 'עזרה והארה' בהתאם לסייעו הדין'.

12. כיפה, הרב שי פירון, 'סוג השאלות באתר', באפונ דומה השב הרוב שמואל אליהו בעניין אחר אותו כיצד להתמודד עם זהות מינית רוחנית'.

13. כיפה, הרב אייל קרימ, 'פיתויים של בנות'.

14. מorthot, רב יובל שלוי, 'ז'נויות חד-מיניות מודחת'.

15. מorthot, הרב יובל שלוי, 'עיר homo מיאש'.

16. דאו בעניין זה – מישל פוק, 'תולדות המיניות – הרazon לדען', ת"א 1983, עמודים 15-29.

17. מorthot, הרב יובל שלוי. בהתאם: 'צעניות בתנועת נוער...' המהן? 'האם הרוב מנה להסתום את היכוח...?'.

18. שיבת, הרוב זלמן מלמד, 'ഫצת חומר העוסק בעניינים צענאים'.

19. ניתן שהדברים מכונים כלפי הרוב אבינו, ראש ישיבת עורות כהנים ובו ישיבת בית א', המזמיא פרטומים ובין טעויות צעניות ואשות. לאחורה פרטם ביפורוט ר' נמה הלוות של צעניות הלבוש'. ראו עלון 'אהבת ואמונה', הרצאה מכנס Maiar. גליון 31 (פרשת צуירע, כ"ט אדר ב, תשס"ג). מופיע גם באtor 'מורשת'.